

ASPECTS OF
MILITARY
POLITICS IN ITALY

Բերայի սահմանն է արեւելքնն խաղամուսթյուն, արեւմուտքնն պճնա-
սիրություն, հարավնն շաւղություն և հյուսիսնն խարդախություն:

Ա՛լ ասանկ սահմանակիցներ ունենալիզ ևորք հանդարտ սրտով կյանք
անցուր:

Այս թաղը Պալտ Բարիզն է—եթե Բարիզն իրեն նվաստություն չհամարիք
յուր անունն Բերայի վրա տեսնելը:

Անխանի ևն հասարակաց պարտեզներն, սրբ գրախա ալ կը կոչվին և
ուք կը գտնվի ծառ գիտության բարձր և շարի՛, բարձր ծառը գեռ պատուհն-
քով բնանավորված է, իսկ շարի ծառին վրա ոչ թե պտուղ, այլ տերև անդամ
չես կարող գտնել:

Փողոցները բավախան լուչն ևն, միայն թե առաջտաներն այդ փողոցներն
անցնելու չդար, վասն զի ամեն առաջուտ կտվւմին և փոշեղեն մառախուղ մը
չորս կողմը կը սլաուն:

Ունի գեղեցիկ խոտորաններ, որոնց մեջ կրդեցիկ աղջիկներ մինչև առա-
վտա եղանակով կը խոսին աչլեաչլ նշովներու վրա: Ունի նաև համալսարան-
ներ, որոնց մեջ ազնկ թուղթ խաղալու, վարդիտությամբ դիմացինդ կողոպ-
տելու պիտությանը կաժանորվի դարբուսուչը ևղանախալ:

Տոաներուն գրեթե երեք մասը բարուկիր է: Այս ատները շատ բաշ են.
կրակե բնավ չեն վախնար, բայց կայրին:

Ձեռագործներն մեծ կատարելության հասած են. գեղեցիկ սևոնն անոնք,
որ գո՛հ կըլլային, եթե արական սևոին վերաբերին, հոս խանութներ բացած՝
մեր աղբաչին աղջիկներուն և տիկիներուն գրսաններն ամեն օր, ամեն ժամ,
ամեն վայրկյան, ամեն րոպե րադամ գրամ կը բաշեն:

Փողքիկ զխարկի մը համար երկու սակի կուղեն, իսկ գայն շակելու հա-
մար, այսինքն վրան ծաղիկ մը կապելու համար՝ մէկ սակի կը պահանջեն:

Քարիզնն եկած կաղապարին համեմատ շտափկները կը կտրեն, զոր առաջին անգամ կոճկելուդ կոճակները կը բրդին, եթե թիչ մը կրկար շոճիչ առնես՝ կարերը կը քակվին. այսպես հասկցիր բոլոր հաղաւտներուն համար: Այս տեղէն շտափկ կամ զգեստ ծախու առնալն ուշադրութիամբ և սրաշլալ շտփով շունչ առնելու է:

Նշանաւոր է յուր լինն, որ ձմեռ ատեն կը դոյանա Քաղսիմեն² մինչև Ղալաթիո Սերայը³: Ընկերութիւն մը այդ լճին վրա նաւակներ քանկցնելու արտոնութիւն խնդրեց, բայց չկրցավ ստանալ:

Եթե արտոնութիւն արված ըլլար՝ այդ մարդը մեծ գումարներ կը շահեր. սակայն այս արտոնութիւն հակառակեցան կիներեն ոմանք, որք բարեկատուեհ առիթ կը համարէին սույն լինն՝ իրենց խոշոր սրունքներն արդս հտտարակութիւն ցույց տալու համար, վասնզի երբ այդ լճակին անցնեին՝ մինչև ծառակերը վեր կաննին իրենց շրջազգեստն: Փաշով այն կիներուն, որք նիհար սրունքներ աւնեին՝ ասանք բաւական աշխատեցան, որ շնորհիւ այդ արտոնութիւնն, որպեսզի իրենք ալ ձմեռվան եղանակին մեջ կարողանային դուրս ելնելու սղլատութիւնը վաշելիլ, վասնզի ասանք կզգուշանային իրենց տկար սրունքներն ուրիշներու ցցունելի, միանգամ ընդմիջա հտտատելու համար այն ճշմարտութիւնն, թե կիներն իրենց ազեզ կոպիներն ծածկելու համար միշտ մեծ զոհողութիւններ կընեն:

Այս թաղին ազգայիններուն վրա կատարցալ տեղեկութիւն տալու համար՝ պարտաւոր ենք շտա մտախու բաժնել զանոնք:

Մաս մը կա, որ բնիկ բերացի չէ, ալ կա՛մ հասոյուղցի, կա՛մ ննի գարուցի՝ է, որ ժամանակավ շտա հարուտ ըլլալուն պատճառով այս թաղն եկած է և սնանկացած է, որպես թե Հասոյուղի կամ ննի Գարուի մեջ սնանկանալն մեծ դժվարութիւններ ունենար: Արդ, սնանկացած բոյսը ամիրաներն՝ դրեթի այս թաղին մեջ կը բնակին: Եվ արդարեւ, այս թաղն շտա դուրսութիւններ կընծայն այն անձներուն, որք հտտատապիս որոշած են զազրեցնել իրենց վճարումներն, և ասոր համար է, որ շտա վաճառականներ հոն կերթան՝ երբ սնանկանալ փափուրին: Ետտիրն ալ սնանկանալի վերջը հոն կերթան՝ իրենց ծանոթիներե հետու մնալու համար. վասնզի սնանկութիւնն ժամանակավ ալեքան անպատիվ բան մը նկատված էր, որ սնանկացող մը նորքնծա բահանայի մը պէս քառատուն օր ապաշխարանը կը քաշեր և աւանն դուրս չէր ելնիր: Հիմա, փա՛սք լուսավորութիւն, սնանկութիւնը թեպետև սովորական բան մը զարձած է, բայց դարձալ կը դանվին խաւարցալ մարդեր, որոնք իրենց փոքրութիւն և տմոթ կը համարին ուրիշին իրավունքը կընելը: Ահա այս խաւարցալներն են, որ թերա կը գաղթեն. լույս մաղթիներ իրենց համար, որպեսզի նախապաշարումն մեկզի թողով՝ հանգարա խղճով սնանկանան և

իրենց մեծ պատիվ համարին ուրիշներու ստակներն ուտելը Արդեն հարստա-
 նալու համար ամենեն հարճ համբան է աս, և այն բոլոր հարուստներն, զորս
 այսօր կը տեսնենք, բայց տեսնել չենք ուզեր՝ այդ ճամբով հասած են իրենց
 նախահանգիստը: Ահա մարդ մը, որ յուր կշանքին մեջ բնավ վաճառակամու-
 թյամբ չէ զրադած և այսօր Վոսփորի երկու ամիսուան վրա բարձրացած հայա-
 կապ շնորհրու տեր է: Ի՞նչպիս կտուցած է զանոնք, մի՛ հարցունեիր, հա-
 փրջտակութեամբ կտուցած է: Ասդին զարժիր և կը տեսնես այնպիսի տեսներ,
 որք իրենց կշանքին մեջ հաղիվ ասրեղու համար դրամ վաստկած են. բայց
 այդ անձերն այսօր, շղիսեմ ո՛ր կողմույն մեջ, տիր են այնչափ դեպիներու՝
 որոնցմէ նոյ՞ն նահապետին օրեն ի վեր մաս-մաս կը ծախեն, և այդ գեաին-
 ները շեն սպառիր. ո՛չ թե միայն շեն սպառիր, այլ սրբան ծախվին՝ այնքան
 կընդարձակվին: Ի՞նչպես. մի հարցունեիր, վասնզի պատասխանը զստեմբան
 է, և այս գողերն մեծ հարգ ու պատիվ կը վայելեն հասարակութեան մեջ՝ որ
 կըսեն անոնց համար.

— Եստ խելացի, շատ հարպիկ մարդեր են. կանխով պատրաստած են
 իրենց ապագան:

Աթեն ասոնք ուրիշ հոգի մը վրա դռնվելին, ցմահ բանասերութեան կը
 դատապարտվեն:

Դաս մ'ալ կա, որ ո՛չ գործ ունի և ո՛չ եկամուտ և ո՛չ ալ հոդ տարելու
 համար: Այս մասին վրա եթե տկնարկ մը քննո՞ կը գործառնու, թե ի՞նչպիս
 կապրի և ինչո՞ւ տնօրէնվեն շահերը. բայց երբ իր բնթացքը քիչ մը քննեա՞
 կը զարմանաս, թե ինչո՞ւ միջիսնի տեղ շրջալս Այս մասին բոլոր գրամապշուխն
 է յուր կրած հազուտան, զոր կը շինեն՝ քարեկամներն նախ փոխ առնելով և
 հետո շահարելով: Բոլոր հարստութեանն յուր վրա կը կրի, Պիասի աշակերտ-
 ներն է: Այդ հազուտան տեր ըլլալուն պես՝ քարեկամն մը քանի մը դահե-
 կան կը գտնի և կերթա թաղին ամենեն նշանաւոր սրճարանին մեջ կը նստի:
 Աչերը կը հառն սրճարանին դրանը, ոսկից անժամոթի մը մտնելուն կսպասե.
 Տիրա այն ձկնորսին պես, որ կարմը կը ձգե ջուրին մեջ և ձուկի մը դուռն
 կսպասե: Օտարակուն մը մտա՞վ՝ անոր հետ իսկույն քարեկամ կըլլա, քովը
 կերթա և կսկսի խոսակցութեան.

- Ե՛րբ եկար, կը հարցունեն անոր:
- Երեկ գիշեր եկա:
- Ես զձեզ անդ մը տեսած եմ, զձեզ պիտի ճանաչիմ... բայց հիշողու-
 թյունս քիչ մը տկար է ու...
- Կարելի է:
- Մարտիրոս աղային քնորդի՞ն եք դուք:
- Ո՛ր Մարտիրոս աղային:

— Մարտիրոս ազա մը կար... սա ինքք... սա Մարտիրոս ազան, որ վերջը... վերջը բան մը եղաւ:

— Վերջարա՛ն մի եղաւ...

— Վերջարան մը եղաւ, ըսին այն ատենները:

— Մարտիրոս անունով մտրկորայր շունիմ ես:

— Չունի՞ր մի:

— Չունիմ:

— Ո՞վ է ան ուրեմն, որ Մարտիրոս անունով մտրկորայր մը ունի, որ վերջը բան մը եղաւ... ներեցն՛ք, ներեցն՛ք, հիմա հիշեցի... դուք չեք. և ձեզի որիչի մը նմանցուցի... կարապետն էր այն, որ ձեզմն աղեկ շքլար, բարեկամս էր և որ Մարտիրոս ազային քնտորոյն էր. պատվական երիտասարդ մ՛էր, բայց վեց տարի կա, որ զինքը տեսած չունիմ: Մարտիրոս ազան ալ բարի մարդ մ՛էր, որ վերջը... վերջը... սեր սղորմյա, ի՛նչ եղաւ այս մարդը վերջը... հա՛, վերջը շատ ազրատ եղաւ. վասնզի իր բոլոր հորատությունը Բոնուլիտի մեջ թաղեց... ին՛չո՞ւ Մարտիրոս ազան: Բայց ես զձեզ ալ անպատճառ սեղ մը տեսած եմ, և ձեք զեմքն ինձի ծանոթ է:

— Հա՛վանական է, որ Ննի Գարու տեսած ըլլար:

— Ծիշտ Ննի Գարու, ճիշտ, ա՛, եզրայր, կաղաչեմ որ Բոնուլիտ շաբեք. Բոնուլիտը կը սնանկացնէ մարդս, ինչպես նաև երբեմն մարդս կը սնանկացնէ Բոնուլիտը:

— Ես չեմ խաղար:

— Կեցցես. հիմա սիրեցի զքեզ... ներեցն՛ք, խոսքի բանվեցանք և մոռցա հարցնելու, թե ի՛նչ պիտի հրամայեք... խահվն՛ թե օղի:

— Բերանս չեմ գներ օղի:

— Գարձյալ կեցցես, դարձյալ սիրեցի զքեզ. քանիներու խրատ տված եմ, որ սա անիծյալ ըմպելիքին կու կենան, և խրատս լսելի չէ եղած: Խահվն մը քեր: Տունը ի՛նչպես են, աղե՛կ են. մայրդ ի՛նչպես է:

Մայր շունիմ:

— Դուք ողջ եղեք: Ներելի՛ է հարցունել, թե ինչով կզրադիր:

— Պզտիկ վաճառականությամբ մը... կտավի դործ:

— Շատ լավ. կտավի գործը ամենեն աղեկն է: Հորեղբորդի մը ունիմ, զոր միշտ հարգորած եմ կտավի գործ ընել, բայց մտիկ չէ ըրած իմ խոսքերս:

— Հրամանքնի՛ր ինչով կզրադիր:

— Միտակ խոսելով՝ ևս հիմակուհիմա գործ մը շունիմ. մեր հորեն մնացած քանի մը տուներ կան, անոնց եկամուտովը կապրինք, կուզեմ գործի մը ձեռն գաբնել, բայց չգիտեմ, թե ինչ գործ բռնեմ...

Այս պահուն տան սպասավորի կերպարանքով մեկը կը մտնէ և տաննա-
բանին խոսքը կընդմիջէ՝ անոր ականջին բան մը փափախելով:

— Առաջ ինչո՞ւ իմաց շտաբօ:

— Ինչո՞ւ բա՛ն ոսկի ուղած էր, մենք ալ ձեր՝ մեծասպասավորներէն աչքըն
ուզեցինք:

— Տեր ողորմյա... հիմա ի՞նչ քննչու է... Աշխարհա՛ դնա, սենյակը
բաց...

— Մարդը հիմա կուզի, վասնզի վար շտաբի իջեա և հոս մեկու մը սի-
տի տա եղեր:

— Ճաթելո՞ւ բան...

— Ի՞նչ կա, կը հարցունեն ստորականը:

— Ոչինչ, քան որ ոսկինոց հայելի մը ապայքած էի, մարզն երեսուն ոս-
կիանոցն բերած է և հիմա տանն ոսկի ալ կուզի, շտաբներ ալ, որ սպասա-
վորը Աշխարհայէն երթա բերի... սա կիրառացիները զարմանալի մարդեր
են...

— Եթէ կընդունիր՝ ես առն և մամն մը ինձի կուտայ:

— Չէ, չէ, ի՞նչ քննչ է, ամոթ բան է. մանավանդ թե ես չեմ սիրեր փո-
խառութիւն բնի:

— Ի՞նչ վնաս ունի. մամման մը փոխառութեան խոսքը կըլլա՞... կեղտը,
պարտն, ա՛ռ...

— Աս մեծ ամոթ եղա՞վ շիտակը:

— Վնաս չունի:

— Մինաս, շո՛ւտ ըրի, Աշխարհայէն տասը ոսկին բեր:

— Շատ աղեկ:

Սպասավորը կը թռի:

— Ներումն կը խնդրեմ, բարեկամ:

— Չարժեք:

— Ի՞նչ բանի վրա կը խոսեինք:

— Գործ մը բռնելու վրա:

— Այո՛, կուզեմ գործի մը սկսիլ. քայլ կը վախճամ, որ դրամագլուխս
կը կորսնցնեմ, վասնզի հիմակվան գործերն շատ աղեկ չեն, իմ բռնած ըն-
թացքս ազելի շահավոր է:

— Երազունք ունիք... գործ բռնելու մամանակը չէ:

Մամ մը կը խոսակցին գործի վրա. սպասավորն, որ տասը ոսկին բերե-
լու զնացած էր՝ վազելով զրուսարանին առջևն անցած ատենը ներս կը կանչ-
վի յուր տերին:

— Ո՞ր է, կը հարցունեն իրեն, ստակը:

— Բանալին սխալ առած էմ. փոխելու կերթամ:

— Ա՛յ ապուշ, շո՛ւտ ըրե... Ապուշ սպասավորներն ալ քաշվելու բաներ չեն շիտակը. քառասուն սպասավոր փոխեցի. սա քառասունը մեկերորդը պիտի ըլլա: Խելքը գլուխը սպասավոր մը կը ճանաչե՞ք:

— Զեմ գիտեր անանկ մեկը:

Այս խոսակցութեան միջոցին մեր բարեկամը մեկէն ի մեկ զրոսարաննէ դուրս կը ցատկէ և երեսուն տարու մեկու մը վիզը կը փաթթվի և կսկսի անոր հետ պագտովի: Համբույրի արարողութիւնն լմննալուն պէս՝ յուր համբույրակիցին հետ զրոսարանին դռան առջև կուգա և յուր բարեկամին կըսն.

— Եղբայրս է, որ Մարսիլիային եկած է... հետը տուն երթամ և քառորդն մը դառնամ. ներկեք, հազար ներումն, միլիոն ներողութիւն...

Մարդն մինչև այսօր կսպասն այդ սրճարանին մեջ սպասավորին՝ որ մինչև այսօր բանալին չէ կրցած գտնել, բարեկամին՝ որ եղբորը հետ դեռ կը պագտովի, և տասը ոսկիին՝ որ ետ դառնալու միտք չունի: Ահա այս դասին մեկ գործն, որու ահանատես ըլլալու պատիվն ունիմ: Տարակույս չկա, թե այս տեսակ գործերն այսօր վաճառականութենէն ավելի շահ կը բերեն՝ եթե ամեն օր պատահին:

Ուրիշ մաս մը յուր բոլոր ժամերը խաղամոլութեամբ կանցուն. նարտ, թուղթ և կամ ուրիշ տեսակ խաղ մը յուր արհեստն է. ատով յուր ընտանիքը կը կերակրէ կամ անոթութենէ կը մեղցունէ: Այս խաղամոլներն ալ երկու կարգի կը բաժնվին, հարուստներն ոսկիով կը խաղան, աղքատներն արծաթով:

Մաս մ'ալ կա հոս, որ միջնորդ է կա՛մ տան, կա՛մ սիրո և կա՛մ երբեմն երկուքին մեկէն:

Զմտունանք հիշել, որ ընդհանուր կանոն մ'է հոս՝ շարաթ մը անոթի մնալ և դարձյալ հին հագուստներով շարտիլ. քսան փարա շունեցողն 'Մոշիլտի' տղուն պէս կը հագովի, և ասկից է, որ Բերան ուրիշ թաղերէն ավելի հարուստ կը կարծվի:

Այս թաղին մեջ կը բնակին ազգին ամենեն նշանավոր հարուստ ազգայիններն, որք վերջին տարիներս իրենց քսակը բացած են բարենպատակ գործերու համար... միայն այն տեսակ բարենպատակ գործերու համար կուտան, որոնց շնորհիվ իրենց անունները լրագիրներուն մեջ կը հրատարակվին և իրենք ալ կը փառավորվին. իսկ լուծա մը չեն տար այն բարենպատակ գործերու համար, որք ազգին պատիվն ու փառքը կը կազմեն. վասն զի այդ լուծան լրագիրներու մեջ պիտի չհրատարակվի, և մեծ անխելութիւն է, որ մեկն ազգին երկու դահեկան տա և անունը լրագիրներու մեջ չհրատարակվի: Բացառութիւնները մոռնալու չէ:

Կա երիտասարդություն մը, որ հինգ տարին անգամ մը կսթափի և մըսքեն կանցունե կազմել ընկերություն մը՝ եթե չկա, իսկ կործանել՝ եթե կա: Ատենոք Համակամ ընկերություն մը կար, այժմ չիք: Կազմված էր նաև Օժանդակ ընկերություն մը, որու նպատակն էր ազքատ հիվանդներու ձրիաբար բժշկ. դրկել և դեղ տալ: Այս ընկերությունն բավական դրամ հավաքեց. բայց ետքը անոր քանի մը անդամներն, որ աղքատ էին, հիվանդացան, և իրենց հիվանդությունն ալ ծանր ըլլալով՝ ընկերությանն գրամով ինքզինքնին դարձանեցին, որով ընկերությունն ալ յուր նպատակին հասած համարվեցաւ:

Հոս կը բնակին աղգին ամենեն երևելի բժիշկներն: Հոս կը դռնվին ընդհանրապես աղգին ամենեն նշանավոր հիվանդություններն, ինչպես են կալվածոց հոգաբարձության խնդիրը, Հասունյան խնդիրը՞ և այլն:

Քարակյուղյան եղբայրներուն շինելիք վարժարանը այս թաղին գերեզմանատան մեջ պիտի բարձրանա, եթե... Էճեսուլիաները բարեհաճին բարձրանալ:

Հոս ալ թաղեցին յուր թաղականն դո՛հ շրջար երբեք և այս սլատճառով թաղականի կոիվները պակաս չեն:

Թաղային վարժարանը, Նաբեկյան անուն, ուրիշ թաղային վարժարաններու հետ բաղդատելով՝ շատ խեղճ է, հարբովսե բռնված է աս, մինչդեռ մյուսները տենդե կը տանջվին:

Թաղիս մեջ շորս եկեղեցի կա. Ս. Նրոտդուրյուն, Խոբ վիրապ, Ոսկերեւան և Ս. Հաճուրյուն, և այս շորս եկեղեցիներու մեջ շորս բարեպաշտ քրիստոնյա չկա:

Թաղեցին շատ զրոսասեր է. ամառվա եղանակին մեջ հասարակաց պարտեղը կամ մասնավորաց պարտեղները կերթան և ձմեռն ալ թատրոններ, պարահանդեսներ և ուրիշ զրոսարաններ կը հաճախեն:

Իգական սեռն ինքզինքը բոլորովին հայելիներուն տված է. ժամերով, օրերով, շաբաթներով, ամիսներով, տարիներով և դարերով հայելիներու առջև կը կանգնի և ինքզինքը կը գեղեցկացունե: Բացառությունը խիստ քիչ է այս մասին: Կիններն շատերն ալն ատեն միայն կը հաղվին, երբ գուրս ելնել կամ հյուր ընդունիլ հարկ ըլլա. իսկ եթե այս հարկը չներկայանա՝ տան մեջ գիշերազգեստով կը պտտին. արգոք ցերեկազգեստով կը մտնեն անկողին:

Կիններուն բամբասանքը հոս քիչ է. եթե երբևէ բամբասանք մը ընել պիտք ըլլա՝ խիստ քաղաքավարությամբ կը վարվին:

— Տիկին Ք... իմացա, որ Փ...-ին կինը Զ...-ին էրիկը կը սիրե եղեր. բայց կը խնդրեմ, որ այս խոսքս զաղտնի մնա քովդ:

— Վստահ կղիր, որ մեկու մը չեմ ըսեր:

Կար տվող տիկինը կը մեկնի; և Տիկին Ք... չոր դրացվույն տունը կը գարննէ: Սպասավորը դուռը կը քանա:

— Տիկինդ վար կանչն, Մինա՛ս:

— Տիկինը շորս ծած է, որ հազվելու համար սենյակը մտա՛վ և տակա-
վին շեւա՛վ:

— Շուտ գնա՛, բոն իրեն, որ Տիկին Ք... եկած է և կարևոր խոսք մը ունի
քսելու:

Սպասավորը վեր կը վազն, իմաց կուտա տիկնոջն, որ հազված ըլլալով
վար կիջնա:

— Վեր հրամանեցեր, տիկին Ք...

— Չեմ կրնար, տիկին Շ... խոսք մը ընեմ և երթամ պիտի. վասնզի գործ
ունիմ տունը:

— Խե՛ր է:

— Ի՞նչպէս խեր... Փ...-ին կինը Զ...-ին էրիկը կը սիրն եղեր. բայց
ոտք պազնեմ, ուրիշի մի՛ քսեր, գաղտնի պահն. մնար բարով:

— Ասա՛նկ բան ուրիշին կըսվի՞... անհոգ եղիր:

Տիկին Ք... կը մեկնի, և տիկին Շ... սպասավորին կըսն.

— Աս հովանոցս ինձի քեր:

Հովանոցը կը քերվի, և տիկին Շ... ձախ թեի փողոցը կը մտնն և տան մը
դուռը կը գարննէ: Դուր կը բացվի, վեր կեկնն և կը զմեզվորվի խոշոր կնի-
կն մը:

— Հրամանեցեր, տիկին Շ... կրնն տան տիկինը, հրամանքնիդ ալ հոս
կուգա՞ք եղեր, ս՞ք հովը փշեց ասանկ:

— Մանկ... Ի՞նչպէս եր, ազե՞կ էք. Ի՞նչպէս է ձեր ամուսինը... Փ...-ին
կինը Զ...-ին էրիկը կը սիրն եղեր. հիմա իմացա և շատ ցավեցա: Ոտք
պազնեմ, ըստ որ ուրիշի գրուցես, վասնզի ինձի քսողն պատվիրեց, որ մե-
կու մը չքսեմ:

— Անհոգ եղիր, կրսն, և տիկին Շ...-ին մեկնելին անմիջապէս ետք
փողոց կը վազն՝ չոր ծանոթներուն տվեախ տալու:

Բայց իրա՞վ է, որ Փ...-ին կինը Զ...-ին էրիկը կը սիրն. քով լիցի... մեծ
սուտ մ՛է... արդեն Փ...-ին կինն չոր էրիկն անգամ շիրեր: Փ...-ին կինն ո՞ր
մը աչս չորը ստեղծող տիկինին շրջազգեստն դիպվածով կոխած էր եկեղեց-
վույն մեջ և դայն թիշ մը ստատած էր. աչք տիկինն ալ Փ...-ին կիննն մրե՛
լուծելու համար ասանկ արտա մը քսելու ելած էր անոր վրա:

Բերայի գեղեցիկ սեռին վրա ավելի խոսին ավելորդ կը համարինը. քա-
նի որ քսեր, թն հաշկիին առջև միայն կլանը կանչուեն. աչաչախը ըսվախան
է, աչաչափը շատ իսկ է:

Ամառվան եղանակին մեջ այս Թաղին մեջ շուր չգտնվիր, և Թաղեցիկն կտախավի առանց շուրի անցունել... յուր օղին?։

Օդն աղևկ է, բայց կերևի որ ամառն օդ ալ չգտնվիր. վասն զի հարուստները գեղերը կերթան օդ առնելու

Բերայի մեջ հայու ո՞րչափ տուն կա, այս հարցման այն ատեն կրնանք գոհացուցիչ պատասխան տալ՝ երբ օրինավոր վիճակագրութիւն մը ըլլաւ Առանց այս վիճակագրութեան սպասելու ինչ որ ըսենք՝ վավերական շտապի համարիլի, մանավանդ թե այս մասին կարծիքները համաձայն չեն։ Ոմանք կը կարծեն, թե Բերայի մեջ երկու հազար հինգ հարյուր տուն կա. լսողներ ալ կան՝ հազար հինգ հարյուր է Բերայի տուներուն թիվը... Չափազանցութիւն, շտիպազանցութիւն... չափազանցութիւն... իմ կարծիքով հազիվ երեք տուն հայ կա Բերայի մեջ։

Ս Ա Մ Ա Թ Ի Ա

Օղի շամոզները դատվին... անոնք իրավունք չունին այս Թաղը մտնելու Բաժնվին մեղմն նաև անոնք, որք սորված են ծառա կմ-ի. հոս ամեն մարդ տնօ է, վասն զի ամենքն ալ իրենց տշխատութեամբն և արհեստովք կապրին և, հետևաբար, Կեյ-երու, էֆենտի-ներու ոտները լղելու պարտավոր չեն։

Մեզի հետ շգան նաև այն անձերն, որք արձակ հայհոջել դիտեն. անոնք հոս կը ծաղրվին, վասն զի սամաթիացիներուն հայհոջութիւնն պրեթի միշտ սուանավոր է։

Բնավ հոս պատելու չին այն օրիսրդներն կամ արկիներն, որոնց երեսներուն վրա կարծիրը անպակաս է. սամաթիացին կարծիրն միշտ հաճկիթներու վրա տեսնել կուզի։

Ամենեկին գործ չունին հոս այն կիներն, որք ամեն բայլափոխին կես մեջքեն կը կտարտվին թղթա կիներուն պես, դորս հեյալը կը ներկայացնեն. վասն զի սամաթիացին այնպիսիներու վրա կը խնդա։

Այս Թաղին մտանալու չին նաև այն երիտասարդները, որք կա՛մ շատ թեթև են և կա՛մ շատ ծանր։

— Մարդ երթալու չէ ուրեմն հոս։

— Ինչո՞ւ, ամեն մարդ ստիպված է այդ թերութիւններն սնննալու ծկո՞ւր քեզի հետ երթանք. բայց այնպիսի փողոցն մը մտնենք, սր մեկն մը չտեսնվինք. վասն զի տեսնվելուս պես մեր օձիքն կը բարչեն ու գինետուն

կը տանին: Տեսնվեցանք... ահա քանի մը երիտասարդներ սա փողոցին ելան:
և խնդալով մեզի կը մոտենան... մտածեցան:

— Օ՛ օ՛ օ՛, բարի եք եկեր:

— Ենորհակալ ենք:

— Եկեք հայի՛նք, եկեք, Հայկական ընկերությունը երթանք և քանի մը հատ տնկենք:

— Հայկական ընկերությունը օղի խմելու համա՞ր հաստատված ընկերություն մ'է:

— Նպատակն այն չէ... բայց ա՞ր ընկերությունն է, որ նպատակին ծառայած ըլլա:

— Գոնն անունը փոխեն:

— Ինչո՞ւ... աղն՛կ գիտես, որ Հայկ՛ օղի չէր խմեր:

— Պետքն, Հայկական ընկերության օղին թե՛ աղնկ չէ և թե՛ սուղ է:

Օրմանոզին տանինք մեր քարեկամները:

— Օրմանոզին ալ երեսուն աստիճան է, կորաչք. անցյալ շաբթու օխա մը

տոյազ՞ խմեցի հոն և դալով ինձի:

— Եթե ինձ հարցվեր՝ ես Կյումիշ հալխալը-ին կը տանի քարեկամներս:

— Եղբա՛յր, ան ալ օղիի հետ կտոր մը սլանիք միայն կուտա:

— Ալքըն օլու՛ն-ին երթանք:

— Եղբայրնե՛ր, մենք թաղին մեզ քիչ մը սխախ պտտինք:

— Թաղին մեզ մարդ չկա. ամենն ալ դինետուններու մեջ են այսօր:

— Մահտեսիին երթանք. մտրդը հայ է և սլատվական օղի ալ ունի:

— Շատ աղնկ, Մահտեսիին երթանք:

— Էա՛վ... երթանք...

Քանի մը փողոց դառնալով՝ մտանք Մահտեսիին դինետունն, որու դիմվոր սեղանին առջև կայնած կը խմեին տասնի շափ հաստաբազուկ ձկնորս աղագայիններ:

— Տամ աման, աման էֆենտիմ, աման:

— Թարալալա թարիլալա, թիրալալա թարիլալալա:

— Պինի վարձ...
— Թարալալա, թարիլալամ...

— Թիրալալա թարիլալամ...

— Սենին կիպի մանինիլեր ակֆրերիման... սլինի վարձ:

— Այս քարեկ...
— Թարալալա թարիլալալալա... թիրալալալալալալամ... օ օ օ՛ հ:

— Այս քար...

— Այս քար...

— Տամ աման, աման յեր պենի⁶...

— Ա՛ն նայինք, տա՛լը, և տնկե՛ն՝,— ըստվ ասոնց մին իր քովինն՝ անոք . կուրծքին հարված մը տալով յուր ափով:

Այս հարվածն, որ անոնց քով մտերմութեան նշան կը՝ համարվի, եթէ մեզ տրվի՝ գերեզմանի նշան կը...

— Պի՛ր կյուզէլէ մայիլ օլտում յեր պենի⁶...

— Բարալալա Բարիլալալամ...

— Յեր պենի... իչերիմէ պի՛ր Բուրա աչուշմչուշ կենէ կյունալուզ...

— Ա՛ա՛ա՛ա՛ա՛ն... Բարալալալալալամ:

— Հոս նայեցիք, տայի-նեք մանին ձգեցիք ու ցնծացիք... վարժարանին գանձանակն է:

— Մո տգտք, դպրոցին քապալին է. տվեք նայինք... խմենք, բայց դըպ-րոցնիս ալ շմոռնանք:

— Ա՛ն, վարպետ:

— Բռնե՛, վարպետ:

— Ա՛ն:

— Շեն կիցիք:

— Տամ աման... ամա՛ն:

— Պի՛զ վերելիմ բութալարը, յեսին քաղական⁸:

— Մո տգտ՛, ինչս՛ւ անանկ բաներ կը խտաննա:

— Քեզի ի՛նչ պէ, վայ կիշմիշի Գրնալը⁹:

— Հիմա մեռելիներուց պառկած տեղին կսկսիմ հա՛:

— Նրթանք... աֆ կրնեք, աղանեք. ձեզի ձանձրութիւն տվինք:

— Չէ, չէ:

— Ձուցեցիք նայինք, քարեկամներ. քիչ մը ձեր Թաղին վրա խոսինք:

— Բարեկամ, մեր Թաղին ժողովրդյան մեկ մասին պատգամավորութիւնը սինսաք ահա. տտոնք ձկնորսներն են, որ իրենց օրականը հանելուն պես գինետուն կուզան և կը խմեն. այսու աճենայնիվ, ինչպէս տեսաք՝ դպրոցին համար միշտ ստակ կուտան. մասնավոր սեր ունին Թաղին վարժարաններուն համար: Մշուս մասին ալ ներկայացուցիչները կրնանք համարվիլ մենք, արհեստավորներու: Հոս ազնվապետութիւն չկա. մեր դրոշակն է— աղատութիւն, հավասարութիւն, եզրայրութիւն: Եթէ դրոշակին վրա պարաս պեղ մնացած ըլլար՝ աչուզ բառն ալ պիտի ափիցնեինք հոն: Հոս բնիկ էֆենտի չկա, իբրև արտաքին բերք՝ քանի մը էֆենտիներ կը գտնվին երբեմն:

— Թաղական խորհուրդ ունի՞ր կանսնավոր:

— Թաղական ըլլալն շատ դժվար է հոս, իսկ ըլլալեն վերջն եթէ առաջին շրջանն առանց կոզո անցունե՛ն՝ արվեստահմանդես գրկվելու շափ հազվադէպ

բան մը նշած կըլլա. իսկ Եթե երկրորդ շրջանին դարձյալ թաղական ընտրվի՝
անպատեհաւ կարտաքսվի: Հոս ամեն թաղեն ավելի շարժում կա: Ասկէ եր-
կու-երկը ամիս առաջ քսան-երեսուն երիտասարդներ թաղական խորհրդարանը
մտան և թաղական խորհրդին թեևն բռնելով դուրս հրամցուցին զայն:

— Ինչո՞ւ:

— Վասն զի գպրոցն ազեկ չէին նայեր: Պատրիարքարանն ալ առժամա-
նակյա թաղական մը տվալ մեղի:

— Նոր թաղականն ն՞որ պիտի ընտրվի:

— Երբ որ հին թաղականը դուրս հրամցնող երիտասարդներն մեղա
բանն:

— Եթե չբանն:

— Բվեարկության շղիտի մասնակցին:

— Վարժարաններն ի՞նչոյնս են:

— Երկու տարի է, որ շտեկելու կաշխատին. ընդհանուր կարծիքն այն է,
թե տասը տարինն կարելի պիտի ըլլա զանոնք բարեկարգելը Հոս ծնած է Մի-
նեհի Անդրանիկն, որ ժամանակով շատ աշխատած է այդ վարժարաններուն
համար. անպիտան խոսող հայն առաջին անգամ Սամաթիային ելած է.
չբհանկիրներու մեջ ալ այսօր անպիտան կարգացողներ կը գտնվին:

— Հիմա ո՞վ կը հսկէ գպրոցներուն վրա:

— Այսինքն ո՞վ շհսկեր, քանի կուզես:

— Հիմա ո՞վ է, որ շհսկեր գպրոցներուն վրա:

— Երբեմն հոգարարձուներու և հոգարարձուհիներու մեջ կարծիքներու
անհամաձայնության ծագած ըլլալով՝ հիմա որոշված է, որ սիմուսացած թա-
ղականներն իրենց կիներովը շհսկեն վարժարաններու վրա: Հիմակվան թա-
ղականներն այնչափ օրինապահ են, Բնդհանուր Գառախաղի գրությանն կա-
ռավարութենն ընդունվելեն ի վեր՝ թաղական խորհրդո մեջ ալ ամեն օր, հա-
րչուրեն ավելի մասնավոր գառախաղներ կը գտնվին:

— Հայկականն զատ ընկերության շիտ՞ հոս:

— Ետա մը ընկերություններ կային տակնոր, բայց հիմա չկա: Պարզա-
օխրաց ընկերություն¹⁰ մը կա միայն, որ կիներուն պարզ հազնիլ պիտի սոր-
վեցնէ. կարծեմ ասոր ալ տեսնը կա միայն:

— Եկեղեցասիրություն կա՞ հոս:

— Այո՞, բայց թաղերն ավելի. թաղիցին համասարապէս կը սիրէ ազգն
և եկեղեցին. բայց սակե հետեցնելու չէ. թե նվազ կը սիրէ օգին, զոր կը խմե
երեկոյան ժամը միեջև մէկ ու կնսին: Գինեասան մեջ մեկ ու կեանն ավելի նըս-
տողներն կը բամբասվին, իսկ միեջև մեկ ու կես նստելով ճաթելու շափ օգի
խմողներն մեծ համակրություն կը վայելեն՝ իբրև օրինավոր ճարգիր: Եկե-

զեցիւսն դորդերն այնչափ շատ կը համբարձին որ ամբան անգամ մը կը պատուին. թաղականը այս կետը նկատողութեան սունելով տեսավ, որ այս համբարձքներուն դորդ շարժի դիմանա, ուստի որոշեց դարկերը վերցնել: Ժողովուրդը հիմա հողի վրա կը կայնի և հողը կը համբարձ, թո՛ղ սր և կեղեցիկ հողն ալ հիւնցած է այդ համբարձքներն:

Սամաթիացին ցած ձայնով խոսիլ չդիտեր. թեպետև կրքեմն գազանիք մը հաղորդելու համար ականչդ ի վարք կը խոսի, բայց դարձչալ այդ խոսքը Ենի Գարուին կը լսվի:

Ինչպես վերը հիշեցինք՝ բծնիլ շարեր, շողարթութենն կը փախչի, բայց երբ ազգային կոիվ մը ելնն՝ հողվով մարմնով կը նկատի. իսկ եթե ազգային վեճ մը շրլա՝ կաշխատի վեճ մը հանելու: Առանց վեճի կարելի չէ իրեն ասրիլ:

Սամաթիացիներուն մեկ մասն ոսկերիչ է, և այս հերիք է հասկցնելու համար, թե կերակուրի մասին ո՛րքան քծախնդիր է: Ամեննն լավ միսն, ձուկն, կարագն, պանիրն, ապուխտն և պտուղն սամաթիացիին կերթան: Մեծ կարեւորութեան կը տրվի հոս փորին, դոր դոհացնելու համար բան մը շինարարիլ: Հոս փորը պճնասեր է:

Սամաթիացին թաղին մեջ հայերն, իսկ շուկան տաճկերն կը խոսի:

Գառնանք գեղեցիկ սեփն, որ իրոք դեղեցիկ է, պարզաոնք և աշխատասեր: Սամաթիո տիկիները դատտիարակութեան պետքը զգացած են և կաշխատին, որ իրենց աղջիկներն ալ ուսում և կրթութեան առնեն, մինչդեռ ուրիշ թաղի մը տիկիներն կը փափաքին, որ իրենց աղջիկները բրնձի փոշի և կարմիր ներկ սունեն: Թաղիս տիկիներն շատ մը թաղերու այրերն ավելի ազգասեր են: Առաջին անգամ Սահմանագրութեան տարեկարծը պատվազ կինը սամաթիացի էր:

Եթե Պալտո մյուս թաղերն Սամաթիո հետեւող բլլան՝ Պալտո ժողովուրդն քիչ ատենի մեջ զգալի փափախութեան կը կրն, բայց օղիին դինն ալ շատ կը բարձրանա:

Թաղիս օղը շատ աղիկ չէ. ուստի զայն բարեխառնելու համար է, որ թաղեցին օղին շատ կը խմեն: